

Ἄλλ' αἱ φιλοφρονήσεις αὗται τῆς μητροῦς δὲν ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς πεπρωμένης καταστροφῆς. Ὅπισθεν τῆς Εὐφροσύνης ἐγρηγόρει ἀκοίμητος ἡ ἐπιβουλὴ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες δὲν ἀνεβίβασαν τὴν μοναχὴν ταύτην εἰς τὸν ὄρθρον ἵνα συζήσῃ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ ἐχθίστου Θεοφίλου. Αἱ σκευωρίαι ἦσαν ἀδιάλειπτοι· ὁ Θεόφιλος ἐγίνωσκε τὰ πάντα· καὶ μετ' οὐ πολὺ χισθανόμενος ἤδη ἐκυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν ἐπέταξε τοὺς τε πολεμίους καὶ ἐκείνην ἣτις εἴτε ἐκοῦσα, εἴτε ἀκουσα, ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν ὄπλον. Καὶ τοὺς μὲν κατέστησεν ἐκποδῶν, τὴν δὲ μητροῦν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν μονήν, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἀπεκάρη¹. Ὑπάρχει δὲ τελευταία ἐνδειξις ὅτι τὴν τύχην αὐτῆς ταύτην συνεμερίσθη ὁ υἱὸς Κωνσταντῖνος. Κατὰ τὸν Γουλιέλμον τὸν Βιβλιοθηκᾶριον², οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοφίλου, Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντῖνος, ἤρισαν περὶ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ τοιούτῃ ἔρις οὔτε συνέβη, οὔτε ἠδύνατο νὰ συμβῇ, ἀφοῦ ὁ τοῦ Θεοφίλου υἱὸς Κωνσταντῖνος δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς οὖσιν ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Πράδῃλον ἄρα ὅτι ὁ Βιβλιοθηκᾶριος ἐσύγχυσε τὰ πρόσωπα, ὑπολαβὼν ὅτι ἡ ἔρις ἐγένετο μετὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντίνου, τῶν υἱῶν τοῦ Θεοφίλου, ἐνῶ ἀληθῶς συνέβη μετὰ τοῦ Θεοφίλου καὶ Κωνσταντίνου, τῶν υἱῶν τοῦ Μιχαήλ.

Ἀφικόμενος εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου μου, ὑποπτεύω μήπως τινὲς τῶν ἀκροατῶν ἐρωτήσωσι, πρὸς τί ἡ τοσαύτη ζήτησις περὶ παιδὸς ὅστις οὐδὲ νὰ βασιλεύσῃ ἠξιώθη. Ἰ. Μήπως ὁμῶς πολλάκις ἀναγινώσκοντες εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι ἄνθρωποι μικροὶ ἢ μεγάλοι, κινδυνεύσαντες νὰ πνιγῶσιν, ἀπῆλλάγησαν τοῦ θανάτου ὑπὸ ἐπιδεξίων, ὑπὸ τολμηρῶν κολυμβητῶν, δὲν παρκαλοῦ-
 θοῦμεν μετὰ περιεργείας τὰς ὁραματικὰς ἐκείνας περιγραφάς; Ἢ διάσωσις τῶν ναυαγῶν τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι, νομίζω, ὀλιγώτερον ἀξία προσοχῆς τῆς σωτηρίας τῶν θυμάτων τοῦ ρεύματος τῶν ποταμῶν ἢ τῆς ἐξηγριωμένης θαλάσσης, μάλιστα ὅταν ἡ τύχη τῶν ναυαγῶν ἐκείνων συνδέεται μετὰ προσώπων καὶ πραγμάτων πολυειδῶς ἀξιωματικῶν.

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ *

Ἡ ἐορτὴ τῶν τριῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου θεωρεῖται δικαίως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὡς ἐορτὴ τῶν σχολείων, δι' ὃ καὶ κατ' αὐ-

¹ Τῆς ἐκ προτάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου συνταχθείσης χρονογραφίας, σελ. 84—86.

² Δουκαγγίου, *Familiae Byzantinae*, σελ. 133.

* Ὁ λόγος οὗτος ἐξεφωνήθη κατ' ἐντολὴν τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου τῇ 30 Ἰανουαρίου τοῦ παρόντος ἔτους ἐν τῇ Μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ, τελοῦμένου μνημοσύβου ὑπὲρ τῶν κοιμημένων καθηγητῶν καὶ εὐεργετῶν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.

τὴν ὠρίσθη νὰ τελεῖται τὸ μνημόσυνον τῶν τοῦ Πανεπιστημίου εὐεργετῶν, διότι οἱ ἀοίδιμοι ἐκεῖνοι διδάσκαλοι ἤνωσαν ἐν ἑαυτοῖς ἐν τελειοτάτῃ ἁρμονίᾳ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἐφ' ὧν ὡς ἐπὶ ἐδραιωτάτης βάσεως στηρίζεται παρ' ἅπασιν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ἡ παιδεία, μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ οἱ σοφώτατοι διὰ τοῦτο τῶν πατέρων ἀνεδείχθησαν. Ἐνεκα δὲ τῆς σοφίας των ταύτης καὶ τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀρετῶν ἐκόσμησαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλάμπρυναν αὐτὴν, ἀναπτύξαντες καὶ ἐπιστημονικῶς διαμορφώσαντες τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὑπερασπίσαντες τὴν ἀλήθειαν κατὰ τῆς πλάνης, καὶ ἐν γένει λαμπρῶς ποιμάναντες τὰς αὐτοῖς ἐμπιστευθείσας ἐκκλησίας, ἀρίστα πρότυπα εὐαγγελικῶν ποιμένων καταλιπόντες τοῖς ἐπιγενομένοις τὸν ἑαυτῶν βίον.

Τὸν βίον αὐτῶν τοῦτον θεωρῶ ἁρμόζον τῇ παρούσῃ ἐορτῇ νὰ παραστήσω ὑμῖν διὰ βραχέων, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπουσι τοῦτο τὰ στενὰ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ὅρια. Δὲν προτίθεμαι νὰ ἐκθέσω κατ' ἀκρίβειαν καὶ λεπτομερῶς τὰς πράξεις αὐτῶν, πρὸς ὃ ἔργον ἤθελεν ἐπιλείψει με ὁ χρόνος, ἀλλὰ διὰ γενικωτάτων μόνον γραμμῶν νὰ ὑποτυπώσω ὑμῖν ἔστω καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα ἐκάστου αὐτῶν, ὅπως ἀναζωπυρήσω ἔτι μᾶλλον τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ὑμῶν καὶ ἐξεγείρω ὑμᾶς πρὸς μίμησιν τῶν μεγάλων αὐτῶν ἀρετῶν.

Πρῶτος κατὰ τὴν παραδεδεγμένην τάξιν ἔρχεται ὁ μέγας Βασίλειος, ὅστις ὠνομάσθη μέγας διὰ τὸ μέγα ἀξίωμα, ὅπερ ἔνεκα τῆς σοφίας του, τῶν ἀρετῶν του καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγώνων του ἀπέκτησεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ μέγας Βασίλειος ἀπέβη τοιοῦτος καὶ ἔνεκεν τῶν φυσικῶν προτερημάτων τοῦ πνεύματός του καὶ διὰ τὴν ἐπιμεμελημένην ἀνατροφὴν, ἧς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔτυχε, καὶ διὰ τὴν ἣν ἔλαβε τελείαν ἐκπαίδευσιν. Μητέρα ἔσχε τὴν Ἑμμέλειαν, θυγατέρα μάρτυρος, μίαν τῶν ἐναρετωτάτων καὶ χρηστοτάτων χριστιανῶν γυναικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, αἵτινες εἶχον ἐκπλήξει τὸν Αἰδάνιον καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ κρᾶξῃ ποτὲ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς: «Ἴδετε ὅποιαι γυναῖκες ἔχουσιν οἱ χριστιανοί!» Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅπως ἐπιρροὴν δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ἀγαθὴ μήτηρ ἐπὶ τῶν τέκνων της. Ἡ μήτηρ εἶναι ὁ πρῶτιστος καὶ ἀριστος τοῦ ἀνθρώπου παιδαγωγός. Καὶ ὁλόκληρος δὲ ὁ οἶκος τοῦ Βασιλείου ἦτο οἶκος πνευματικὸς, διακεκριμένος ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ. Δύο ἀδελφοὶ αὐτοῦ διέπρεψαν ὡς ἐπίσκοποι, ὁ μὲν Γρηγόριος γενόμενος Νύσσης καὶ διαφημισθεὶς ὡς εἰς τῶν ἐνδοξοτέρων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὁ δὲ Πέτρος προστάς τῆς ἐν Σεβαστείᾳ ἐκκλησίας. Καὶ ἡ θεία δὲ αὐτοῦ Μακρίνη, ἣτις ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς τῶν τελευταίων κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμῶν καὶ τοῦ ὑπερανθρώπου θάρρους, ὅπερ κατ' αὐτοὺς οἱ χριστιανοὶ ἐπεδείξαντο, καὶ ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ ἀδελφὴ Μακρίνη, ἡ μετὰ ταῦτα προστάς κοινοβίου μοναζουσῶν, γυναῖκες ἀμρότεραι ἐπ' ἀρετῇ δια-

βεβοημέναι, ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Βασιλείου κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν. Οὕτως ἀνατραφεὶς παρεδόθη μετὰ ταῦτα εἰς τοὺς ἀρίστους διδασκάλους ἐν Καισαρείᾳ πρὸς ἐκπαιδεύσιν. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἦλθε βραδύτερον πρῶτον μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τοὺς ἐκεῖ σοφιστὰς καὶ ῥήτορας, ἐν οἷς ἐγνώρισε πιθανῶς καὶ τὸν Λιβάνιον, εἶτα δὲ εἰς τὰς ἀείποτε ἐπὶ παιδείᾳ κλειζομένας Ἀθήνας, ἐν αἷς ἐδίδασκον τότε τὴν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν πεφημισμένοι διδάσκαλοι ὁ Ἰμέριος καὶ ὁ Προκίρης. Ἐνταῦθα συνέδεσεν ἀδιάρρηκτον καὶ ἐγκάρδιον φιλίαν μετὰ τοῦ ἐκ Καππαδοκίας Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ αὐτοῦ ἐνταῦθα χάριν σπουδῶν διατρέχοντος, μεθ' οὗ εἶχε γνωρισθῆ ἤδη ἐν Καισαρείᾳ μαθητεύων. Οἱ δύο χριστιανοὶ νέοι σπουδασταὶ διεκρίνοντο ἐπὶ τε τῇ εἰς τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐπιδόσει καὶ ἐπὶ τῷ ἀμέμπτῳ καὶ σωφρονεστάτῳ αὐτῶν βίῳ. Ἡ παρὰ τοῖς ἔθνικοις τότε βασιλεύουσα ἀκαλασίᾳ καὶ ἀκοσμίᾳ ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ ζῶσι μακρὰν τῆς μεγάλης τύρβης τῆς πόλεως, καὶ καθὼς αὐτοὶ λέγουσι δύο μόνον ὁδοὺς ἐγνώριζον, τὴν πρὸς τὴν σχολὴν καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἐγένετο ὁ Βασίλειος κάτοχος τῆς θύραθεν παιδείας καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν αὐτῇ, ἐπιστρέψας δὲ εἰς Καισάρειαν, ἀφοῦ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπηγγέλθη ἐκεῖ τὸ τοῦ ῥήτορος ἔργον, εἰς ὃ ἐπεδίδοντο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους πάντες οἱ μέλλοντες νὰ διατρέξωσι πολιτικὸν στάδιον, ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὰ ἱερὰ γράμματα φλεγόμενος καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, ἦλθεν εἰς Πόντον πλησίον τοῦ χωρίου, ὅπου ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Μακρίνη ἔζη βίον ἀσκήσεως μετὰ πολλῶν ἄλλων εὐσεβῶν γυναικῶν, ἐκεῖ δὲ ἀμέριμνος ἐπεδόθη μετὰ τινων ἄλλων ὁμοφρόνων καὶ τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου, ὅστις καὶ ἐνταῦθα ἠκολούθησε τὸν φίλον, εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων καὶ μάλιστα τοῦ μεγάλου Ὠριγένης, ὅστις τότε, μήπω κατηγορηθεὶς παρὰ τινος, ἐφημίζετο, ὡς ὁ ἀριστος θεολόγος τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ δοκιμώτατος τῆς Γραφῆς ἐρμηνευτής. Οὕτω καὶ τῇ θεολογικῇ μαθήσει καταρτισθεὶς, χειροτονεῖται περὶ τὸ 364 πρεσβύτερος ἐν Καισαρείᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου καὶ οὕτω κατάρχεται τοῦ πρακτικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σταδίου, ἐν ᾧ ἔμελλε τοσοῦτον νὰ διαπρέψῃ.

Ἦδη ὡς πρεσβύτερος ἐφημίσθη ὁ Βασίλειος τοσοῦτον ταχέως, ὥστε ὁ ἐπίσκοπος βλέπων ἑαυτὸν ἐπισκιαζόμενον ὑπὸ τῆς φήμης αὐτοῦ, ἤρξατο νὰ φθονῇ αὐτὸν καὶ νὰ διέκηται πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς. Ταῦτα ἠνάγκασαν αὐτὸν ἐπὶ τινὰ χρόνον νὰ ἀναχωρήσῃ πάλιν εἰς τὴν προσφιλεῖ αὐτῷ ἔρημον. Ἀλλ' οἱ κίνδυνοι, οὓς διέτρεχε τότε ἡ ἐκκλησία, ἦσαν τηλικοῦτοι, ὥστε ἡ παρουσία τοῦ πεπαιδευμένου, χρηστοῦ καὶ δραστηρίου ἀνδρὸς ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία ἐν Καισαρείᾳ. Τότε ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν ὁ ἀρειανισμὸς, ὅστις ζητῶν νὰ διαφωτίτῃ καὶ λογικῶς ἐρμηνεύσῃ τὸ περὶ Τριάδος δόγμα, κατήντησεν εἰς οἰκτρὰν διαστροφὴν αὐτοῦ, καὶ ἠπεῖλει νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν χρι-

στιανισμὸν ἀπὸ τοῦ μονοθεϊσμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν πολυθεΐαν, ὀνομάζων τὴν θείαν σοφίαν ἢ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κτίσμα, καὶ ὁμῶς θεωρῶν αὐτὸν ὡς Θεόν, ὃ ὀφείλετο λατρεῖα ὁποῖα καὶ τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ ἀληθινῷ Θεῷ. Οὕτω οἱ ἀρειανοὶ παρεδέχοντο δύο Θεοὺς, τὸν ἀληθινόν, τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, καὶ ψευδῆ τινα Θεόν, τὸν λόγον, ὅστις καὶ περ κτίσμα ὑψώθη εἰς τιμὰς θεότητος. Ταῖς παρακλήσεσι τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου τῆς Καισαρείας πειθόμενος, καὶ ταῖς τοῦ φίλου αὐτοῦ Γρηγορίου προτροπαῖς ἐνδίδων, ἐπαινῆλθεν ὁ Βασίλειος εἰς Καισάρειαν, ἐζήτησε χάριν τῆς ἐκκλησίας τὴν συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὴν πρώτην ἐνέργειαν αὐτοῦ. Ἐκτοτε ἦν ὁ Βασίλειος ὁ κυρίως κυβερνῶν τὴν ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τῆς Καισαρείας, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Καππαδοκίας. Ἐκτοτε δὲ ἐφημίσθη καθ' ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν διὰ τε τὴν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν σπανίαν ἱκανότητα αὐτοῦ, ὡς πρὸς ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων πατέρων δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, καὶ διὰ τὴν θεολογικὴν πολυμαθεῖαν καὶ εὐγλωττίαν του. Ἐθαυμάσθη δὲ πρὸ πάντων ὁ ζῆλος αὐτοῦ καὶ ἡ εἰς τὸ καθῆκόν του ἀφοσίωσις ἰδίως κατὰ τὸν μακρὸν λιμὸν τοῦ 368, ὅτε ἐδείχθη ἀληθὴς πατὴρ τῶν πασχόντων.

Τῷ δὲ 370, ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου, προχειρίζεται ὁ Βασίλειος ἐπισκοπὸς ἐν Καισαρείᾳ. Οὐδέποτε ὁ μητροπολιτικὸς θρόνος τῆς πόλεως ταύτης οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν ἐκοσμήθη διὰ μεγαλειτέρου ἀνδρός. Ὡς μητροπολίτης Καισαρείας ἀνέδειξεν ὁ Βασίλειος πάσας τὰς ποιμαντορικὰς αὐτοῦ ἀρετάς. Ἡ ἐπιρροή του δὲν περιωρίζετο μόνον ἐπὶ τῆς Καισαρείας, ἀλλ' ἐξετείνετο ἐπὶ πάσας ἐν γένει τὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκκλησίας. Ἦτο ὁ πατριάρχης ἀπασῶν ἐκείνων τῶν χωρῶν. Ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, εὗρε τὴν καθόλου ἐκκλησίαν διηρημένην ἕνεκα τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ μελετιανοῦ σχίσματος. Οἱ ἀρειανοὶ καὶ ἡμιαρειανοὶ ἦσαν οἱ πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπικρατοῦντες, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἦσαν καὶ ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν καὶ ἀνίσχυροι. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια νικᾷ ἐπὶ τέλους καὶ θριαμβεύει κατὰ παντὸς προσκόμματος. Ὁ Βασίλειος, ὁ φίλος αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου Νύσσης καὶ ὀλίγοι τινὲς ἄλλοι πρόμαχοι τῆς ὀρθοδοξίας ἠδυνήθησαν ἐντὸς ὀλίγου νὰ μεταβάλλωσι τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων, καὶ νὰ ἐπαναγάγωσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ κράτος τῆς ἐν Νικαίᾳ θεσπισθείσης πίστεως. Ἀλλ' ὅπόσους καὶ ὁποῖους ἀγῶνας δὲν ὑπέστησαν ἕνεκα τούτου οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι ἄνδρες! Μόνον ἡ ἔξοχος σοφία των καὶ τὸ ἔκτακτον ἐν τοῖς κινδύνοις θάρρος καὶ ἡ καρτερία των ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτελέσωσι τὸ ἔργον τοῦτο. Ὅτε ὁ Οὐάλης μένεα πνέων κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπῆλθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ πανταχοῦ ἠνάγκαζε τὰς ἐκκλησίας νὰ ἀρειανίζωσι, φθάσας εἰς Καισάρειαν, μόνον τὸν προμαχῶνα τοῦτον δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὑπέστη φοβερωτέραν ἤτταν, διότι ὁ Βασίλειος ἔμεινεν ἄκαμπτος μέχρι τέλους καὶ ἐματκίωσε πάσας τὰς τοῦ αὐτοκράτορος

προσπαθείας. Μικρὸν πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Μόδεστος, ὅστις ἐπειράθη δι' ὧν τῶν μέσων, ἰδίως δὲ διὰ φοβερωτάτων ἀπειλῶν νὰ πτοήσῃ τὸν ἱερὸν ἄνδρα, ἀλλὰ μάτην. Βλέπων δὲ ὅτι οὐδὲν κατώρθου, ἀνέκραξεν ἐνώπιον αὐτοῦ· «Οὐδέποτε εἶδον τοσοῦτον τολμηρὸν ἐπίσκοπον,» εἰς ὃ ἀπήντησεν ἐκεῖνος· «φαίνεται ὅτι οὐδέποτε εἶδετε ἀληθῆ ἐπίσκοπον.» Ὁλόκληρον τὸν μεταξὺ αὐτῶν διάλογον, ὅστις δεικνύει τοῦ μεγάλου ἐπισκόπου τὴν ψυχικὴν ἀνδρείαν, ἀξίαν τῶν ἀρχαίων μαρτύρων τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τῶν ἀνδρειοτέρων ἐν γένει ψυχῶν, ὧν μνημονεύει ἡ καθόλου ἱστορία, διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν Βασίλειον λόγῳ του. «Διατί, παρετήρησεν ὁ Μόδεστος, τολμᾷς μόνος σὺ νὰ ἀντιστῇς τῷ ἰσχυρῷ αὐτοκράτορι; Διατί ἀρνεῖσαι νὰ ἀκολουθήσῃς τὴν θρησκείαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνῷ πάντες ἤδη ἐνέδωκαν;» Ὁ Βασίλειος ἀπήντησεν· «Οὐδέποτε θὰ λατρεύσω κτίσμα τι.» Ὁργισθεὶς δὲ ὁ Μόδεστος εἶπε· «Πῶς δὲν φοβεῖσαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ;» Ὁ Βασίλειος· «Διατί νὰ φοβηθῶ αὐτήν; Τί δύναμαι νὰ πάθω;» — «Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν, ἅτινα καίνται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μου.» — «Καὶ τί εἶναι ταῦτα;» — «Ἐξορία, μαρτύρια, θάνατος.» — «Εἶπέ μοι ἄλλο τι, παρατήρησεν ἀταράχως ὁ Βασίλειος, διότι ἐκ πάντων τούτων οὐδὲν φοβοῦμαι. Ἀρπαγὴν τῆς περιουσίας δὲν φοβεῖται ὁ μηδὲν ἔχων εἰρὴν ὀλίγα τινὰ παλαιὰ ἐνδύματα καὶ τινὰ βιβλία· ἐξορίαν δὲν γνωρίζω, διότι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶμαι ὡς παρεπιδημῶν ξένος· μαρτύρια δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τὸ ἀσθενές τοῦτο σῶμα, τὸ ὅποτον δύναται ἢ πρώτη νὰ καταστρέψῃ προσβολή, ὁ δὲ θάνατος μὲ ἐνώνει μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πληροῦπάσας τὰς εὐχὰς μου!» Ὅποια εὐγενὴς γενναιοψυχία! Ὅποτον κάλλος ψυχικοῦ μεγαλείου! Ἡ γενναία αὕτη ἀντίστασις ἐξέπληξε καὶ αὐτὸν τὸν μετὰ ταῦτα ἐλθόντα αὐτοκράτορα τοσοῦτον, ὥστε ἐνῷ ἐσκέπτετο νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν, ἀφῆκεν ἐπὶ τέλους ἐλεύθερον, οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἵνα δείξῃ πόσον ἐτίμα καὶ τοι ἀντίπαλόν του τὸν ἄνδρα, πολλὰς ἐποιήσατο δωρεὰς τῇ τῶν Καισαρέων ἐκκλησίᾳ. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι καὶ ἡ σύνεσις τοῦ μεγάλου Βασιλείου, δι' ἧς κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ κατὰ μικρὸν τοὺς ἑνεκα τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συμβάντων διεστῶτας ὀρθοδόξους καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει ὁπαδῶν τῆς Νικαίας. Ἐπίσης δὲ ἔπεισε καὶ διὰ τῆς μετριοπαθείας του καὶ διὰ τῆς εὐγλωττίας καὶ θεολογικῆς αὐτοῦ πολυμαθείας πλείστους ἡμικρειανούς ἐπισκόπους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς, καταλιπόντες τὰς πρώτας τάξεις των, νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, καὶ οὕτω ἐκράτυνε τοσοῦτον τὴν μερίδα τοῦ ἁγίου Ἀθωναίου, ὥστε ἐπὶ τοῦ Γρατιανοῦ, καὶ μάλιστα ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Α' ἐγένετο τέλειος ὁ θρίαμβος τῆς ὀρθοδοξίας. Οἱ κάτοικοι τῆς Καισαρείας ἐλάτρευον αὐτὸν καὶ δικαίως· διότι ἦν ὁ πατὴρ πάντων, ἀποκτήσας διὰ τὸ φιλάγαθον αὐτοῦ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τὴν ἀγάπην, δι' ὃ καὶ ὑπὲρ τούτων ἐκόμην ἐθρηνήθη κατὰ τὸν θάνατόν του. Ἦτο

ὁ προστάτης τῶν πτωχῶν καὶ ἀδυνάτων, ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον προσήνεγκε πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ δύναμιν, ἀλλὰ προθύμως ἐδαπάνη καὶ πᾶσαν τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τῆς μητροπόλεως του πλουσίαν περιουσίαν. Τὸ περιφημώτατον πτωχοκομεῖον τῆς ἐποχῆς του ἦτο τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν καὶ συντηρούμενον ἐν Καισαρείᾳ τὸ κατ' αὐτὸν Βασιλείας κληθέν. Ἐπὶ τινος λιμοῦ ἑκατοντάδας ὅλας πτωχῶν ἔτρεφε καθ' ἑκάστην ἐν τῇ τραπέζῃ του. Τίς δὲ διωκόμενος δὲν εὑρίσκει παρ' αὐτῷ προστασίαν; Ἐπίσημός τις ἐν Καισαρείᾳ ἀνὴρ, σύνοδος τοῦ ἐκεῖ δικαστηρίου, ἠθέλησέ ποτε νὰ βιάσῃ χήραν τινὰ γυναῖκα, ἵνα γίνῃ καὶ ἄκουσα σύζυγος αὐτοῦ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου ἢ ὑπάρχου Εὐσεβίου. Ἡ γυνὴ κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπικαλουμένη τοῦ Βασιλείου τὴν προστασίαν. Ὁ ὑπάρχος ἐνόμισεν, ὅτι παρρηῶν τὴν προστασίαν ταύτην, ἠδύνατο νὰ διατάξῃ τὴν διὰ τῆς βίας ἀπαγωγὴν τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀντίστασις τοῦ Βασιλείου ἐματαιώσε τὴν βιασπραγίαν. Οὐ μόνον δὲ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ἀδίκου καταδιώξεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὑπάρχος διέτρεξε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐκ τοῦ στασιάζσαντος κατ' αὐτοῦ λαοῦ, καὶ μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ χάριν τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ παρεμβάντος ἐπισκόπου. Τοιαύτη ἦτο ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν Καισαρείᾳ.

Ὁ μέγας Βασίλειος μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν καλλιτέραν διαρρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἐκάνονισεν τὸν βίον τῶν μοναχῶν, τὰ δὲ ἀσκητικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ὑπῆρξαν πάντοτε ὁ ἀριστος ὁδηγὸς τῶν τὸν βίον τοῦτον ἀσπαζομένων. Προϋνόησε δὲ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας, ὅπως μαρτυροῦσιν αἱ κανονικαὶ αὐτοῦ ἐπιστολαί, αἵτινες μετὰ ταῦτα ἀπέκτησαν κῆρος ἐκκλησιαστικοῦ νόμου. Διέταξε δὲ κάλλιον καὶ τὰ τῆς λειτουργίας, ἡ νέα δὲ αὕτη τάξις σώζεται ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὀνομαζομένῃ λειτουργίᾳ.

Τὴν ἑκτακτον δὲ σοφίαν τοῦ ἀνδρὸς δεικνύουσι τὰ σωζόμενα συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν τὰ πλεῖστα εἰναι ἐξηγήσεις ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ὁμιλίαι διάφοροι, ἰδίως κατὰ τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αἵρετικῶν. Πάντες οἱ περὶ αὐτοῦ γράψαντες εἰναι πλήρεις ἐπαίνων πρὸς αὐτόν. Ὀλίγιστοι ἐκ τῶν πατέρων εἶχον τὴν κλασικὴν παιδείαν τοῦ Βασιλείου, ἣν συνίστα θαρμῶς τοῖς πᾶσι ὡς ἀναγκασιτάτην πρὸς μόρφωσιν. Ὀλίγοι εἶχον ἐμβασθῆναι τοσοῦτον εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς Γραφῆς καὶ ἐθεολόγησαν τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὅπως αὐτός. Ὀλίγοι ἔγραψαν τοσοῦτον γλαφυρῶς τὸν ἑλληνα λόγον, ὡς ἐκεῖνος. Οὕτω κρίνουσι τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Φώτιος καὶ ὁ Ἐρασμος καὶ ὁ Φενελὼν καὶ πάντες ἐν γένει οἱ βιογράφοι του.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Βασίλειος, ἀληθῶς μέγας. Ἐλθωμεν νῦν ἐπὶ τὸν δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν, τὸν Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον.

Ὁ Γρηγόριος ἐπεκλήθη θεολόγος, διότι καταπολεμῶν τοὺς ἀρειανούς, ἀνέπτυξε σπανίαν θεολογικὴν πολυμαθειαν, ἣτις ἐξέπληξε πάντας καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς τῶν φρονημάτων του. Ναζικνζηνός δὲ λέγεται ἐκ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Ναζιανζοῦ, ἐν ᾗ ἀνετράφη, καὶ ὅπου ἦτο ἐπίσκοπος ὁ πατήρ αὐτοῦ, Γρηγόριος καὶ οὗτος λεγόμενος. Εἶχε δὲ γεννηθῆ ἐν τινι πλησίον τῆς Ναζιανζοῦ κειμένῳ χωρίῳ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ ἀνήκοντι, Ἀριανζῷ δὲ καλουμένῳ. Ἐκί τοῦ Γρηγορίου ἡ ἀνατροφή καὶ ἐκπαίδευσις ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ μορφώσῃ αὐτὸν οἷος ἐγένετο. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Νόννα ἦτο γυνὴ εὐσεβεστάτη, καὶ τοσοῦτον καλῶς ἐστερεωμένη ἐν τῇ ὀρθῇ πίστει, ὥστε καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀποπλανηθέντα εἰς τὴν τῶν ὑψισταρίων αἵρεσιν, οἵτινες ἐλάτρευον μὲν τὸν ἕνα καὶ ὑψιστον Θεόν, ἀλλὰ ἀνχμινύοντες καὶ ζωροαστρικὰς ιδέας μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐτίμων τὸ πῦρ, ἐπανήγαγεν εἰς τοὺς τῆς ἐκκλησίας κόλπους. Τὸν υἱὸν αὐτῆς Γρηγόριον ἀφιέρωσεν ἐκ βρεφικῆς ἡλικίας εἰς τὸν Θεόν, προαρίσασα εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐν Ναζιανζῷ τυχὼν τῆς πρώτης παιδεύσεως, ἐπεσκέφθη πρὸς τελειότεραν μόρφωσιν πρῶτον μὲν τὴν Παλαιστίνην, εἶτα δὲ τὰς Ἀθήνας, ὅπου συνηντήθη, ὡς εἶδομεν, μετὰ τοῦ φίλου του Βασιλείου. Ἐκεῖ οὐδὲν εἶδος μαθήσεως ὑπῆρχε, τὸ ὅποῖον δὲν ἐσπούδασε· διότι ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικὴν, τὴν γραμματικὴν, τὰ μαθηματικά, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν μουσικὴν καὶ αὐτὴν τὴν ἱατρικὴν, τοσοῦτον δὲ ἐπέδωκεν, ὥστε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλείου παρὰ πολλῶν παρεκκλεῖτο, μένων ἐν Ἀθήναις, νὰ διδάσκῃ δημοσίᾳ μαθήματα. Τοσοῦτον ἐγένετο κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του, ἐπ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς ἥσκησε τὸ τοῦ ῥήτορος ἔργον, διότι ἡ κλίσις αὐτοῦ, ἣν διὰ τῆς μητρικῆς ἀνατροφῆς εἶχε λάβει, ἐλκυεν αὐτὸν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον. Καταλιπὼν διὰ τοῦτο τὴν Ναζιανζὸν, ἦλθε πρὸς τὸν φίλον του Βασίλειον εἰς Πόντον, ἐκεῖ δὲ ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τῆς ἐρήμου ἐπεδόθη, ὡς εἶδομεν, μετ' ἐκείνου εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ οὕτω συνεπλήρωσε καὶ αὐτὸς τὴν μόρφωσίν του. Ἡ κλασικὴ παιδεία, ἡ φιλοσοφία, ἐχρησίμευσε καὶ παρ' αὐτῷ, ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ προγυμνάσῃ, ὅπως κατανοήσῃ ἔπειτα καλῶς τὰ ὑψηλὰ περὶ Θεοῦ ζητήματα καὶ θεολογήσῃ ἐν γένει ὑγιῶς καὶ μετ' ἐπιτυχίας. Τὴν ὁδὸν ταύτην πρέπει καὶ νῦν πάντες νὰ βαδίζωσιν οἱ ἐφιέμενοι νὰ σπουδάζωσιν εὐδοκίμως τὴν ἱεράν τῆς θεολογίας ἐπιστήμην, λίαν δὲ ὀρθῶς ἠδύνατο νὰ ἐπιγραφῇ ἐπὶ τῆς εἰσόδου πασῶν τῶν θεολογικῶν σχολῶν τὸ «Μηδεὶς ἀφιλοσόφητος εἰσίτω!»

Ἀπὸ τοῦ ἐρημικοῦ του μελετητηρίου ἠναγκάσθη ὁ Γρηγόριος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ναζιανζὸν, ὅτε ὁ πατήρ του ἀποπλανηθεὶς εἶχε πεισθῆ νὰ ὑπογράψῃ ἡμιαρειανικὸν τι σύμβολον, ὅπερ γεγονός κατετάραξε μεγάλως τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν. Ὁ υἱὸς ἕνεκα τῆς γνωστῆς παιδείας καὶ ἀρετῆς ἐτιμᾶτο τοσοῦτον παρὰ τοῦ πατρὸς του, ὥστε εὐκόλως ἐπείσθη οὗτος παρ' αὐτοῦ δημοσίᾳ νὰ

ἀπιδοκιμάσῃ μὲν τὸ σύμβολον ἐκεῖνο, νὰ ἀποδεχθῇ δὲ ὀρθόδοξόν τι σύμβολον. Κατὰ δὲ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἄνευ τινὸς προειδοποιήσεως αἰφνης καὶ ὡς διὰ τῆς βίας χειροτονεῖ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν πρεσβύτερον. Ὁ ἡμέτερος Γρηγόριος τὸ μὲν θεωρῶν μέγα τὸ ἔργον τοῦ ἱερέως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ ἐκ μετριοφροσύνης νομίζων ἐκυτὸν οὕτω ἀξίως κατηρτισμένον καὶ ἑτοιμον πρὸς αὐτὸ, ἐκπλαγεῖς ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔφυγεν εἰς τὴν περιλημμένην αὐτῷ ἔρημον. Τοιαύτη ἦτο ἡ μετριοφροσύνη τῶν σοφῶν ἐκείνων καὶ ἀληθῶς ἀγίων πατέρων. Ὅποια ἀντίθεσις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν πρὸς τὰ σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν γινόμενα! Καὶ πατὴρ καὶ ἐκκλησία θερμοτάταις παρακλησεσιν ἐκάλουν αὐτὸν εἰς Ναζιανζόν. Ἐπανέρχεται λοιπὸν εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ ἔκτοτε ἀνέλαβε μέγα μέρος τῶν ἀσχολιῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπισκόπου. Ἦτο δὲ τότε ἡ ἐποχὴ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ὅστις κακῶς ἀνατραφεὶς καὶ διὰ τῆς βίας ἐντολῇ τοῦ θεοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου ἐκπαυθεὶς, ὅπως γίνῃ κληρικὸς, ἵνα μὴ ἔχῃ ἀξιόσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχεν αἰσθανθῇ ἀπέχθειαν πρὸς τὴν αὐτῷ οὕτω ἐπιβαλλομένην θρησκείαν, καὶ παραδοθεὶς ὀλοφύχως εἰς τοὺς τότε ἐχθροὺς τοῦ χριστιανισμοῦ ῥήτορας καὶ σοφιστάς, εἶχε πεισθῇ παρ' αὐτῶν, ὅτι, ἐὰν ᾔθελεν ἐπαναχθῇ εἰς τὴν ζωὴν ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὸν κόσμον καὶ ἅπασα ἡ ἀκμὴ καὶ δόξα τῶν ἀρχαίων χρόνων, διὰ τοῦτο δὲ ἅμα γενόμενος αὐτοκράτωρ, φανερῶς κηρυχθεὶς κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦτον μὲν ἐπειράθη νὰ παραγκωνίσῃ, ζωογονήσῃ δὲ τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν. Ἐκ τῶν μᾶλλον δὲ ζηλωτῶν ὑπὲρ τῆς πραγματώσεως τῶν ἰδεῶν του ἦτο καὶ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὅστις μετέβαλε πολλὰς τῶν ἐκεῖ ἐκκλησιῶν εἰς ναοὺς εἰδώλων, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ. Κατὰ τῶν οἰκτρῶν τούτων ἀποπλανήσεων τοῦ Ἰουλιανοῦ, αἵτινες ἡσχήμισαν τὴν ἄλλως πατρικὴν διοίκησιν τοῦ ἐκ φύσεως ἀγαθοῦ τούτου βασιλέως, ἀντέστη γενναίως ὁ Γρηγόριος, βραδύτερον δὲ ἔγραψε κατ' αὐτοῦ καὶ τοὺς γνωστοὺς στηλιτευτικοὺς λόγους. Ἡ φήμη του ἦδη ὡς πρεσβυτέρου εἶχεν ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς Ναζιανζοῦ, καὶ ἡ ἐπιρροή του ἐξετείνετο καὶ εἰς ἄλλας πλησιοχώρους ἐκκλησίας. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν δὲ αὐτοῦ πολλαχοῦ ἡ ταρασσομένη τάξις ἐπανήρχετο. Δι' αὐτοῦ συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁ ἐπιστήθιος φίλος του Βασίλειος.

Εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ὑψώθη ὁ Γρηγόριος μετ' ὀλίγον ὑπὸ Βασιλείου τοῦ μεγάλου, προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος Σασίμων, μικρᾶς πόλεως, ἣν ἡμφισβήτουν ἑαυτοῖς οἱ μητροπολῖται Καισαρείας καὶ Τυάνων. Ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τοῦ Βασιλείου νὰ ἔχῃ πλησίον τοῦ ἐπίσκοπον τὸν φίλον του δὲν ἐπληρώθη. Ἐχθρὸς ὢν τῶν ἐρίδων, προὔτιμησε πάραυτα νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς ἀμφισβητούμενης ἐπισκοπῆς εἰς τὴν ἔρημον ἢ νὰ ᾔναι τὸ ἀντικείμενον διενέξεων. Παρακληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν Ναζιανζηνῶν ἦλθεν ἀπὸ τῆς ἐρήμου εἰς Ναζιανζόν ὡς βοηθὸς ἐπίσκοπος ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον νὰ μὴ θεωρηθῇ διάδοχος

τοῦ πατρὸς του μετὰ τὸν θάνατον τούτου. Διότι ἄπαξ Σασίμων γενόμενος ἐπίσκοπος, δὲν ᾔθελε νὰ γίνη ὀριστικῶς ἐπίσκοπος ἄλλης ἐκκλησίας, ἵνα μὴ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς παραβῇ κανόνας. Ἐν Ναζιανζῷ ἀντέστη τότε κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Οὐάλεντος πρὸς ἐξαρειάνισιν τῆς Ἀνατολῆς ὅλης. Εἰς τοὺς ἀγῶνας δὲ τούτους, ὡς ἐρρήθη καὶ ἀνωτέρω, ὀφείλεται ὁ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως θρίαμβος. Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς του, οἱ Ναζιανζηνοὶ ᾔθελον νὰ κρατήσωσιν αὐτὸν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλ' ὁ ταπεινόφρων Γρηγόριος εἰς τὴν ἀπόφασίν του ἐμμένων, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν εἰς Σελεύκειαν, ἵνα οὕτως ἀναγκάσῃ τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας νὰ ἐκλέξωσιν ἄλλον ὀριστικὸν Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπον. Τοσοῦτον ἐνέμενον εἰς τὰς ἀρχάς των οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι ἄνδρες!

Ὅλιγον μετὰ ταῦτα ἐπὶ Γρατιανοῦ προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀναλάβῃ προσωρινῶς τὴν διοίκησιν μικρᾶς τινος ἐκκλησίας ὀρθοδόξων, ἥτις μόνη εἶχεν ὑπολειφθῇ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, ἐνῶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τοῦ Οὐάλεντος κατεῖχοντο ὑπὸ ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν. Ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ, ἐξ ἧς ἐμελλε νὰ ἀναστῇ ἡ πανταχόθεν πολεμουμένη ὀρθοδοξία, καὶ ἦν διὰ τοῦτο εὐφυῶς ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας ἐκάλεσε, διέλαμψαν πάντα τὰ ἔξοχα καὶ μεγάλα τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς προτερήματα. Ἐκεῖ εἶπε τοὺς λαμπροὺς αὐτοῦ θεολογικοὺς λόγους κατὰ τῶν ἀρειανῶν, καὶ ἀπέκτησε τοσαύτην ὑπόληψιν ἐπὶ θεολογικῇ σοφίᾳ, ὥστε ἔκτοτε καὶ θεολόγος ἐκλήθη. Ἐκεῖ ἀνέπτυξε τὴν θαυμασίαν ἐκείνην εὐγλωττίαν καὶ πολυμαθειαν, ἥτις διαφημισθεῖσα ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν κατέστησε τὸν Γρηγόριον τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ πάντων. Ἐκεῖ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀνεδείχθη εἰς τῶν μεγίστων τῆς ἐκκλησίας φωστήρων. Διὰ τοῦτο πανταχόθεν καὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς καὶ ἐκ τῆς δύσεως ἤρχοντο νὰ ἴδωσι τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς θεολογικῆς σοφίας, τὸν ἐξοχώτατον ῥήτορα καὶ τὸν δοκιμώτατον τῆς Γραφῆς γνώστην καὶ ἐρμηνευτήν. Ὁ Εὐχάριος ἐκ Πόντου, ὁ Ἱερώνυμος, διακεκριμένος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι θεολόγοι ἐπεσκέπτοντο τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα γνωρίσωσι τὸν μέγαν ἄνδρα. Ὁ Γρηγόριος ἐθχυμάζετο καὶ διὰ τὸ θάρρος, μεθ' οὗ ἐπάλασε μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ τότε κέντρῳ τούτῳ τῶν ἡμιαρειανῶν καὶ ἀρειανῶν πρὸς τοσοῦτους ἀντιπάλους, οἵτινες καὶ ὕβριζον αὐτὸν καὶ πολλάκις ἠπειλοῦν νὰ κακώσωσιν. Εἰσδύσαντες μάλιστα ποτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν του, ἐτάραξαν τὴν λατρείαν τῶν ὀρθοδόξων, καὶ ὀλίγου δεῖν ἐφόνευσον τὸν ἀθλητὴν τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ὡς εἰ μὴ ἤρχουν δὲ τὰ ἐκ τῶν ἐχθρῶν βέλη, εἶχε καὶ τοὺς ἐκ φθόνου ἀντιπράττοντας ἐκ τῶν οἰκείων τῆς πίστεως, οἵτινες μὴ ἔχοντες ἄλλο τι νὰ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ, ἐλοιδόρουν αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀπλότητι τοῦ βίου καὶ τῇ πτωχείᾳ του! Πόσον οἱ μικροὶ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦσι νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν! Εἰς τῶν ἐχθρῶν του τούτων ἦτο καὶ Μάξιμός τις, ἄλλοτε εὐεργετηθεὶς ὑπ' αὐ-

τοῦ, ὅστις ἀγνωμονῶν πρὸς τὸν εὐεργέτην, κατώρθωσε νὰ χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Πέτρου ὁριστικὸς ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐκ τῶν οἰκείων ταῦτα βέλη ἐπλήγωσαν τοσοῦτον τὴν εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ Γρηγορίου, ὥστε ἡτοιμάζετο νὰ καταλίπῃ τὴν πόλιν ταύτην. Ἀλλ' ὁ αὐτὸν ἀγαπῶν καὶ θαυμάζων λαὸς ἐκδιώξας τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον, ἠνάγκασε τὸν Γρηγόριον νὰ ἐξακολουθήσῃ τοὺς ἀγῶνάς του ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ἠγγικε δὲ ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἔμελλον νὰ στεφθῶσι διὰ τελείου θριάμβου. Διότι Θεοδοσίος ὁ Α' μονοκράτωρ γενόμενος καὶ κατὰ τὸ 380 τὴν Κωνσταντινούπολιν καταλαβὼν, αὐτὸς ὀρθόδοξος ὢν, ἐκηρύχθη κατὰ τῶν ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν καὶ ὑπὲρ τῆς μερίδος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἡ δύναμις τῶν αὐτοκρατόρων τότε καὶ ἡ ἐπιρροή των ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἦτο τοσούτη, ὥστε ἡ ἥττα τῶν ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν, ἣτις εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ ἐσωτερικῶς συμπληρωθῇ διὰ τοῦ σοφοῦ κατ' αὐτῶν πολέμου τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Νύσσης Γρηγορίου καὶ ἄλλων, ἔμελλεν ἀναγκασίως νὰ ἐπέλθῃ τελεία καὶ νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ἐξωτερικῶς μετὰ τὴν φανεράν κατ' αὐτῶν ἀποδοκιμασίαν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου. Ἀπασχολομένη ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραχωροῦνται τοῖς ὀρθόδοξοις, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐν θριάμβῳ ὁδηγεῖται εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ὁ λαὸς ζητεῖ ἐπιμόνως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ὁριστικῶς ἐπίσκοπον τῆς πρωτεύουσας τὸν Γρηγόριον. Ἀλλ' οὗτος καὶ πάλιν ἀντέστη. Ἐν τούτοις συγκροτεῖται ἡ Β' οἰκουμένη Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἣτις ἔμελλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας, ἐπικυροῦσα καὶ ἀναπτύσσουσα τὰ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντα. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ καταλαμβάνει ὁ Ναζιανζηνὸς μίαν τῶν πρωτίστων θέσεων, ἐκλεχθεὶς καὶ πρόεδρος αὐτῆς, κηρύττεται δὲ ὑπ' αὐτῆς ἐκὼν ἄκων κανονικὸς ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὁμῶς καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ἐλλείψαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἀνδρός, ἵνα γεννήσωσι πράγματα αὐτῷ, ἰδίως κατηγοροῦντες, τὸ ὅτι ἀντικανονικῶς μετετέθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἥς τὸν περιβλεπτον θρόνον πολλοὶ αὐτῶν ἐπωφθαλμίω. Ὁ Γρηγόριος ἄκων ἀποδεχόμενος τὴν ἀρχιεπισκοπὴν καὶ ἐνδίδων μᾶλλον εἰς τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς συνόδου, δὲν ἠδύνετο, βλέπων τὰς ἀντιδράσεις ταύτας, νὰ μένῃ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ. Ὑπὲρ πάν ἄλλο ποθῶν τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἐδίστασε νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τῆς περιούσου ἐπισκοπῆς, δεικνύων καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἣν δι' ὅλου τοῦ βίου του ἐπεδείξατο μετριοφροσύνην καὶ μετριοπάθειαν. Ὡραῖοι εἶναι οἱ λόγοι καὶ διδασκατικοί, δι' ὧν ἀνήγγειλεν ἐνώπιον τῶν ἐκπεπληγμένων ἐπισκόπων τὴν ἀκράδαντον ἀπόφασίν του νὰ ἀφῇσιν τὴν Κωνσταντινούπολιν. «Ἄνδρες, εἶπε, συμπαιγνέες τῆς ἱερᾶς ποιμένης Χριστοῦ, εἶναι αἰσχρὸν καὶ ἀνάρμοστον ὑμεῖς οἱ τοὺς ἄλλους τὴν εἰρήνην διδάσκοντες, νὰ ἐρίζητε πρὸς ἀλλήλους· πῶς δὲ δύνασθε νὰ πείσητε τοὺς ἄλλους νὰ ὁμολοῶσιν, ὅταν ὑμεῖς εἰσθε

ἁσύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους; Ἰκετεύω ὑμᾶς πρὸ τῆς Τριάδος αὐτῆς νὰ εἰρηνεύσητε καὶ νὰ διαθέσητε καλῶς τὰ πρὸς ἀλλήλους. Ἐὰν δὲ νομίζωμαι παρὰ τινων ἐγὼ ὡς αἷτιος τῆς διασπάσεως, δὲν εἶμαι ἀνώτερος τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ. Βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὁ κλύδων τῶν ταραχῶν θέλει παύσει. Εἶμαι πρόθυμος νὰ πάθω ὅ,τι ἂν θέλητε. Ἄν καὶ ἀθῶον ὄντα, διὰ τὴν μεταξὺ ὑμῶν ὁμόνοιαν, ἐξώσατέ με τοῦ θρόνου καὶ ἀπελάσκατε τῆς πόλεως. Μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας λέγει, ἀγαπήσατε. Ἐρρωσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ μὴ λησμονήσητε τοὺς ὑπὲρ πίστεως ἀγαθῶνάς μου. Τοσοῦτον πρόθυμοι ἦσαν τότε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες νὰ θυσιάζωσι τὰ πάντα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας συμφέροντος! Ἰδοὺ νέον δεῖγμα αὐταπαρνήσεως καὶ μετριοφροσύνης!

Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθεν ὁ Γρηγόριος εἰς Ναζιανζὸν καὶ ἐκεῖθεν ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἀγαπητὴν αὐτῷ Ἀριανζὸν, ὅπου διήνυσεν τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πολυταράχου βίου του, ἀσχολούμενος εἰς τὸ συγγράφειν. Ἀλλὰ καὶ μακρὰν εὐρισκόμενος τῶν πραγμάτων, ἐμερίμνα περὶ τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν ἐπιστολῶν του, ὧν πολλαὶ σώζονται μαρτύρια ζῶντα τῆς συνέσεως καὶ ποιμαντορικῆς ἀξίας αὐτοῦ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐν γένει εἶναι πλήρη θεολογικῆς σοφίας. Οἱ λόγοι του, ἐξ ὧν διαπρεπέστεροι εἶναι οἱ θεολογικοὶ, ἐξέχουσι διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐπανθοῦσαν ποιητικὴν χροιάν, διὸ καὶ πολλὰ χωρία αὐτῶν ἐχρησίμευσαν τοῖς μετὰ ταῦτα ὑμνογράφοις ὡς βάσεις τῶν ὕμνων των. Τὸ ὕφος αὐτοῦ παραβάλλεται πρὸς τὸ τοῦ Ἰσοκράτους. Τοσοῦτον εἶναι σύμμετρος καὶ ἁρμονικὸς παρ' αὐτῷ ὁ λόγος. Ἐν δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς του ἐγκωμιάζεται παρὰ τῶν κριτικῶν ἡ σαφήνεια, ἡ χάρις καὶ ἡ συντομία. Ἀνήκει δὲ ὁ Γρηγόριος καὶ εἰς τοὺς ἀρίστους θρησκευτικοὺς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς του, ἀκολουθῶν ἐν τοῖς ποιήμασί του ὡς πρότυπα τὸν Σοφοκλέα καὶ Εὐριπίδην.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ Γρηγόριος ἀξίως νὰ προσαγορευῇται ὁ κατ' ἐξοχὴν Θεολόγος. Ὑπολείπεται ἡμῖν νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ὁ Ἰωάννης ὠνομάσθη Χρυσόστομος ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, οἵτινες ἐθαύμασαν τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἥς μαρτύριον ἔμεναν οἱ ἀθάνατοι λόγοι του. Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἔσχε μητέρα ἐξόχου ἀρετῆς, ὅπως καὶ οἱ δύο ἄλλοι μεγάλοι πατέρες, τὴν Ἀνθοῦσαν, γυναῖκα ἀνήκουσαν εἰς πλουσίαν οἰκογένειαν, ἥτις καὶ τοι μείνασα νεαρῶτάτη χήρα, ἀπεφάσισεν ἐπίτηδες νὰ μὴ συνάψῃ νέον γάμον, ἵνα ἀφοσιωθῇ ὅλως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ μόνοι υἱοῦ αὐτῆς. Τὰ πρῶτα λοιπὸν σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἔλαβεν παρ' αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἐν γένει παιδαγωγώσιν. Εἶτα ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικὴν ὑπὸ τὴν περίφημον Λιβάνιον, ὅστις τοσοῦτον ἔκτοτε ἐθαύμασε τὴν φυσικὴν αὐτοῦ εὐγλωττίαν, ὥστε κατὰ τὸν θάνατόν του ἐρωτώμενος τίνα κατὰλείπει διδάσ-

χον αὐτοῦ, εἶπε τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο· «Τὸν Ἰωάννην, εἰ μὴ τοῦτον χριστιανὸν ἐσύλησαν». Θεολογικῶς δὲ ἐμορφώθη παρὰ δύο σοφῶν πρεσβυτέρων, ἐν Ἀντιοχείᾳ διδασκόντων καὶ ἰδίως τὰς Γραφὰς ἐξηγούντων, τοῦ Διοδώρου, τοῦ μετὰ ταῦτα Ταρσοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ Καρτερίου. Ἡ θεολογικὴ αὕτη τῆς Ἀντιοχείας σχολὴ ἐφημίσθη, διότι ἀποκρούουσα τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπικρατοῦσαν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ γραμματικὴν τὴν καὶ κριτικὴν καλουμένην ἐξήγησιν μεταχειριζομένη, ἀνέδειξε τοὺς ἀρίστους ἐρμηνευτὰς τῶν Γραφῶν. Ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθεν Εὐσέβιος ὁ Ἡμίσης, Διόδωρος ὁ Ταρσοῦ, Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας, Θεοδώρητος ὁ Κύρου καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔξοχοι ἐρμηνευταί. Ἔτι δὲ σπουδάζων ὁ Χρυσόστομος ἀπῆλθε τοσαύτης ὑπολήψεως ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὥστε ἀποθανόντος τοῦ μητροπολίτου Μελετίου, καὶ τοι μήπω εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου τεταγμένος καὶ νέος τὴν ἡλικίαν, ἐζητήθη παρὰ τοῦ λαοῦ ἵνα γίνῃ διάδοχος αὐτοῦ. Ἐκεῖνος δὲ ἐδέησε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐσπευσμένως ἀπὸ Ἀντιοχείας, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν διὰ τῆς βίρας ἀνύψωσίν του εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Τῷ 380 προῦχειρίσθη ὁ Χρυσόστομος διάκονος ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ Φλαβιανοῦ, τῷ δὲ 386 πρεσβύτερος ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, ἀναλαβὼν, ἐντολῇ τοῦ ἐπισκόπου, ὡς κύριον ἔργον τὸ κήρυγμα. Ἐκτοτε ἀνέπτυξε τὴν ῥητορικὴν ἐκείνην τέχνην, ἣν καὶ σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι ἐθαύμασαν. Πρὸ πάντων δὲ ἐδείχθη ἡ ποιμαντορικὴ αὐτοῦ ἱκανότης καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον δύναμις ἐπὶ τινος στάσεως ἐν Ἀντιοχείᾳ ἕνεκα τῆς παρὰ τοῦ λαοῦ καταστροφῆς τῶν ἀνδριάντων τῶν βασιλέων, δι' ἣν ἠναγκάσθη ὁ Φλαβιανὸς νὰ μεταβῇ εἰς Ῥώμην, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν εἰς ἄκρον ἐξωργισμένον καὶ τὴν πόλιν διὰ τῶν ἐσχάτων τιμωριῶν ἀπειλοῦντα αὐτοκράτορα Θεοδόσιον. Τότε μείνας ἀντὶ τοῦ ἐπισκόπου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, αἵτινες σώζονται καὶ ἐν αἷς διαλάμπει ἡ σύνεσις καὶ ἡ σπουδαίωσης τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός, κατάρθωσε νὰ ἡσυχάσῃ τὰ πνεύματα, νὰ ἐπαναφέρῃ πάλιν τὴν τάξιν, καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ θάρρος καὶ παρηγορήσῃ τὸν κατατεθορυβημένον λαόν.

Ἡ φήμη διεσάλπιζεν ἤδη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο οὐδόλως εἶναι παράδοξον, ὅτι ἀποθανόντος τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νεκταρίου, πάντων τὰ βλέμματα ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐστράφησαν ἐπὶ τὸν Χρυσόστομον. Τὸ φῶς ἔπρεπε νὰ τεβῇ ἐπὶ τὴν λυχνίαν. Ἡ ἀρετὴ, ἡ θεολογικὴ σοφία, ἡ εὐγλωττία του ἦτο πρέπον νὰ κοσμήσωσι τὸν πρῶτον θρόνον τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πράγματι ὁ Ἀρχάδιος μεταπεμφόμενος αὐτὸν ἀπὸ Ἀντιοχείας ὑπὸ ἄλλο πρόσχημα, ἀνυψοῖ αὐτὸν ἀπὸ δούματος ὁμοθύμου τοῦ τε λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἀρχιεπισκοπῆς. Ταχέως δὲ ἐφάνη ἐνταῦθα ἄξιός τῶν προσδοκιῶν πάντων. Καὶ ὁ Χρυσόστομος ὑπῆρξε πρότυπον χριστιανοῦ ποιμένος, πραγματοποιήσας ἐν τῷ βίῳ του τὸ ἰδεῶδες τῆς ἱερωσύνης. Ἦτο ὅπως ἐννοεῖ ἡ Γραφὴ τὸν τέλειον ἀρχιερέα κατὰ τὸ τῷ ἀνθρώπῳ δυνατόν, πᾶσις, ἄκακος, ἀμίαντος,

κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν» (Ἑβρ. ζ', 26). Ὡς ἀρχιεπίσκοπος ἐπεδείξατο ἀνεξάντλητον δραστηριότητα, ἀπίστευτον δύναμιν πεποιθήσεως, σκανίαν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν γνώμῶν τῶν ἄλλων, στερεὰν θέλησιν καὶ ἐξαίρετον μετριοπάθειαν, πάσας δηλ. ἐκείνας τὰς ἀρετάς, αἵτινες δύνανται νὰ ἀναδείξωσι μέγαν ἐκκλησιαστικόν τινα ἄνδρα. Προϋνόησε περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, ὃν ᾗθελε καὶ τὰ ἥθη χρηστὸν καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένον, ὅπως ᾗναι ἄξιος τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς του. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ οἱ ὠραῖοι ἐκεῖνοι περὶ ἱερωσύνης λόγοι. Ἐλάμπρυνε δὲ καὶ ἐκόσμησεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον καὶ τὴν λατρείαν, νέαν εἰσαγαγὼν τάξιν ἐν αὐτῇ, ἣν ἔχομεν ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὀνομαζομένῃ λειτουργίᾳ, τῇ μετὰ ταῦτα εἰς ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν γενικευθείσῃ. Ἐσπούδασε δὲ πρὸς τούτοις διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἀρειανούς, Ἀνομοίους, Ναβατιανούς καὶ ἄλλους κίρετικούς μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ἐν γένει δὲ ἐπεμελεῖτο νὰ διατηρῇ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν ἐκκλησιῶν. Δὲν ἐπελάθετο δὲ καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴπω χριστιανισθέντας λαοὺς, ἰδίως τοὺς Γότθους καὶ τοὺς Πέρσας. Περὶ τῶν πτωχῶν ἐμερίμνα ὡς ἄλλος πατήρ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐπαρκούντων τῶν ὑπαρχόντων πτωχοκομείων, τῇ φροντίδι αὐτοῦ ἰδρύθησαν καὶ νέαι ἄλλα. Ἦτο ὁ προστάτης καθόλου τῶν ἀδυνάτων, μὴ διστάζων τὴν προστασίαν του ταύτην νὰ ἐνεργῇ καὶ ἀπέναντι αὐτῶν τῶν ἰσχυροτάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων. Διὰ τοῦτο ὑπερησπίσθη κατὰ τοῦ εὐνούχου Εὐτρόπιου μετὰ τοσοῦτου ζήλου τὸ τοῦ ἀσύλου δικαίωμα, οὗ τινος ἀπῆλαυσαν τότε αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὅπως ἄλλοτε οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ, καὶ τὸ ὅποῖον ἐκεῖνος ᾗθελε νὰ καταργήσῃ, ἵνα ἐξασθενίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ Χρυσόστομου. Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐν νεωτέρᾳ τινὶ εὐνομουμένῃ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ᾗθελε λειτουργεῖ ἀδεκάστως καὶ μετ' εὐθύτητος ἢ δικαιοσύνης, θὰ ᾗτο βεβαίως ἀνωμαλία τις καὶ πρόσκομμα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ ἐν τῇ βυζαντιακῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ἡ αὐθαιρεσία ἀπὸ τοῦ θρόνου μέχρι τοῦ τελευταίου ἄρχοντος ἐβασίλευεν, ἐν ᾗ οἱ περὶ τὴν αὐλὴν κόλακες ᾗσαν πανίσχυροί καὶ ἠδύναντο ἀτιμωρητεῖ τὰ πάντα νὰ τολμῶσιν, ἐν ᾗ οἱ ἱερεῖς, οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ πλούσιοι ἀπέτέλουν προνομιούχους τάξεις, ὁ δὲ λαὸς ἀφρούρητος καὶ ἀπροστέτευτος ᾗτο ἐγκαταλελειμμένος ἔρμαιον εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν, ᾗτο σωτήριον τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι γνωστὸς ὁ θρίαμβος, ὃν ἐτέλεσεν ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ περὶ τοῦ δικαιώματος τούτου ἀγῶνι, τὸ ὅτι δηλ. αὐτὸς οὗτος ὁ Εὐτρόπιος ἐγκυκλολειφθεὶς ὑπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν τρομερὸν στασιαστὴν Γαϊανᾶν στρατιωτῶν διωκόμενος, κατέφυγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ ἐκέρυττεν ὁ Χρυσόστομος, ὅτε οὗτος εἶπεν τὸν περίφημον εἰς Εὐτρόπιον λόγον, ἐν ᾧ κατέδειξεν ἔνθεν μὲν τὸ μάταιον τῶν ἀνθρωπίνων πρᾶγματων καὶ εὐμετάβλητον, ἐτέρωθεν δὲ τὸ τότε σωτήριον τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσύλου. Ἡ παρέμβασις τοῦ Χρυσόστομου προκινδυνεύσαντος ὑπὲρ

τοῦ Εὐτροπίου, ἔσωσε τότε τοῦτον. Τὴν αὐτὴν πόλιν ἐπεδείξατο ὁ Χρυσόστομος, ὅτε ὡς νέος Ἡλίας ἤλεγξε τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, ἣτις νέα Ἰεζάβελ ἤθελε νὰ ἄρπάξῃ τὸ κτῆμα Θεογνώστου τινός. Ἐν γένει οἱ ἐπίσκοποι τότε ἀνέλαβον πολλαχοῦ τὸ ἀξίωμα τῶν ἀρχαίων δημάρχων τῆς Ῥώμης, θεωρούμενοι ὡς οἱ φυσικοὶ κηδεμόνες καὶ προστατᾶται τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δυστυχῶν καὶ ἀδυνάτων καθόλου προσώπων. Τὸ αὐτὸ θάρρος ἐδείκνυνεν ὁ Χρυσόστομος, καὶ ὅτε ἤλεγχε τὴν τότε βασιλεύουσαν ἀκολασίαν καὶ διαφθοράν, ὅπου καὶ ἂν παρετήρει αὐτὴν, εἴτε παρὰ τοῖς τοῦ λαοῦ, εἴτε παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τῇ κλήρῳ, εἴτε παρὰ τοῖς μοναχοῖς, εἴτε παρὰ τοῖς ἀρχουσιν, εἴτε καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βασιλεῦσι. Τὸ θάρρος τοῦτο ἦτο τὸ θάρρος, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει πάντοτε ἡ πεποιθήσις, ὅτι ἀγωνίζεται τις ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου. Κατὰ τὸ θάρρος τοῦτο καὶ τὴν παρρησίαν, μεθ' ἧς ἐλάλει, δύναται τις νὰ παρὰβῇ τὸν Χρυσόστομον πρὸς τοὺς ἀρχαίους προφήτας, οἵτινες ἤλεγχον μετὰ κινδύνου καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς των καὶ βασιλεῖς καὶ λαὸν, ὅσῳκις παρεξέτρεποντο εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἢ διεφθείροντο, πρὸς τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες διωκόμενοι, ἐκήρυττον τὸν Χριστόν, ἵνα «πειθαρχήσωσι Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε', 29), καὶ πρὸς τοὺς μάρτυρας τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἵτινες χαίροντες καὶ φαιδροὶ ἐβάδιζον εἰς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον, πεποιθότες ὅτι ἀγωνίζονται καὶ ἀποθνήσκουσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Οὕτω θαρραλέως ἐκτελῶν τὸ καθήκόν του, τί παράδοξον, ὅτι ὁ Χρυσόστομος εἶχεν ὅμοιον τὸ τέλος πρὸς τοὺς προφήτας, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς μάρτυρας; Ὁ Χρυσόστομος ἀπέκτησε ταχέως ἕνεκα τῆς παρρησίας, μεθ' ἧς ἐλάλει, πολλοὺς ἐχθροὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν ἐλεγχόμενοι παρ' αὐτοῦ διὰ τὸν ἀκόλαστον αὐτῶν βίον, ἐκηρύχθησαν ἐναντίῳ αὐτοῦ. Οἱ αὐλικοὶ δυσμενῶς ἔφερον, ὅτι πολλὰ βέλη τοῦ ἐξόχου ῥήτορος ἀπετείνοντο κατὰ τῶν αἰθαιρεσιῶν των. Αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία δὲν ἠνείχετο τὸ ὅτι ὁ πολμηρὸς ἀνὴρ δὲν ἐδίσταζε καὶ αὐτῆς τῆς ἡθικᾶς ἐλλείψεις νὰ ὑποδεικνύῃ. Περὶ τὴν Εὐδοξίαν λοιπὸν συσπειρωθέντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἤρξαντο τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου. Αἱ Ὀριγενικαὶ ἐριδες δίδουσιν αὐτοῖς τὸ πρόσχημα τοῦ κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός διωγμοῦ. Κατηγοροῦσι λοιπὸν αὐτὸν ψευδῶς, ὅτι ἐδέχθη εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν μοναχοὺς τινὰς ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐλθόντας ὁπαδοὺς τοῦ Ὀριγένης, καθ' οὗ ὡς αἰρετικοῦ διὰ τινὰς ἑτεροδοξίας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀπαντήσας εἶχε πρὸ μικροῦ φοβερὸν ἐγείρει πόλεμον ὁ Κύπρου Ἐπιφάνιος, καὶ καταδικάζουσιν αὐτὸν ἐν τινι πρὸς τὴν δρὺν λεγομένη συνόδῳ πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως γενομένη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, ἐχθρικῶς αὐτῷ διακειμένου ἀπ' ἀρχῆς, διότι οὗτος ἐπεθύμει ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ νὰ ἀνυψώσῃ εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, εἰς ἐξορίαν (404). Χαρακτηριστικωτάτῃ διὰ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι καὶ ἡ εὐγλωττοτέρῃ

ὕπὲρ αὐτοῦ ἀπολογία μία τῶν κατ' αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ προσαχθεισῶν κατηγοριῶν. Κατηγορήθη δηλ. πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ τῷ ὅτι ἐνῶ ἦτο ἀρχιεπίσκοπος, ἔζη βίον λιτὸν καὶ πτωχὸν ὡς μοναχός ! Ὅποία ἀποτύφλωσις ! Ἡ εὐαγγελικὴ ἀπλότης τοῦ βίου, ἣτις πρέπει νὰ χαρακτηρίζη πάντας ὅσοι εἶναι μαθηταὶ ἐκείνου, ὅστις δὲν εἶχε ποῦ νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν, καὶ ἦν διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ θυμιάσῃ ἐν τῷ Χρυσοστόμῳ ὡς ἓνα τῶν λαμπροτάτων ἀδελφάντων τοῦ τὴν ἱερὰν αὐτοῦ κεφαλὴν κοσμοῦντος διαδήματος τῶν ἀρετῶν, ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔγκλημα ! Καὶ τότε μὲν στασιάζας ὁ λαὸς ὑπὲρ τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖον δικαίως ἐλάτρευεν, ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα κτηρησχυμένον νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν εἰς ἐξορίαν ἀπαγόμενον. Ἀλλὰ βραδύτερον, νέας δοθείσης ἀφορμῆς ἐκ τινος λόγου αὐτοῦ, ὃν ἐθεώρησεν ἡ Εὐδοξία ὡς ὑπονοῦντα αὐτὴν, κατώρθωσεν αὕτη νὰ ἐξορισθῇ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ὀριστικῶς εἰς Πόντον, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον ἕνεκα τῶν κατ' ὁδὸν κακώσεων ἐξαντληθεὶς, παρέδωκεν εἰς Κύριον τὴν μακαρίαν αὐτοῦ ψυχὴν τῷ 407. Καὶ ἀπώλεσεν οὕτω ἡ ἐκκλησία τότε τὸν μέγιστον ἐαυτῆς διδάσκαλον, τὸν φαινότατον αὐτῆς φωστῆρα. Καθὼς δὲ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀναξίως καταδιωχθέντας δικαίους συνέβη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου πικρὰν ἠσθάνθησαν μεταμέλειαν αἱ διώξαντες αὐτόν. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος, καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ λείψανον ἀνεκομίσθη μετὰ μεγάλης πομπῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καθὼς ἔζησεν ὡς προφήτης, ἀπόστολος, μάρτυς, οὕτως καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖται δικαίως ὡς εἷς τῶν σοφωτέρων πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Τὰ συγγράμματά αὐτοῦ ἦσαν τοσαῦτα, ὥστε ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ, ὅ,τι ὁ Ἱερώνυμος περὶ τοῦ Ὠριγένης, ὅτι ἔγραψε τοσαῦτα, ὥστε ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξήρκει πρὸς ἀνάγνωσιν αὐτῶν. Τὰ ἐξ αὐτῶν σωζόμενα εἰς ἡμᾶς εἶναι τρανὰ μαρτύρια τῆς ἐξόχου αὐτοῦ σοφίας. Τραφεὶς τῇ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν, ιδίως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, ἐμορφώθη εἰς τῶν καλλιτέρων ἐλλήνων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του. Ἡ γλῶσσά του εἶναι πυρώδης καὶ ἰσχυρὰ, ἡ δὲ φράσις του ἀπλῆ, σαφής, ζωηρὰ καὶ πλήρης χάριτος. Ὡς ἐξηγητὴς τῆς Γραφῆς, ἥς πάντα σχεδὸν τὰ βιβλία ἠρμήνευσε, ὑπῆρξεν ὁ δοκιμώτατος τῶν ἐλλήνων πατέρων δι' ἣν ἀκολουθεῖ γραμματικὴν ἢ ἱστορικὴν ἐρμηνείαν καὶ διὰ τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις. Ὡς ῥήτωρ δὲ δὲν ἔχει ἄλλον ἐφάμιλλον. Ἦτο ὁ Δημοσθένης τῶν χριστιανῶν, ὁ Βοσσανέτος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἐν τοῖς λόγοις του δεικνύει τὴν θεολογικὴν πολυμαθειαν καὶ τὸ περὶ τὰς Γραφὰς ἐντριβὲς τοῦ Βοσσανέτου, τὰς ψυχολογικὰς γνώσεις τοῦ Μασιλωνος καὶ τὴν περὶ τὰς σκέψεις λογικὴν ἀκρίβειαν τοῦ Βουρδαλου. Ἦτο ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀληθῶς χρυσοῦς τὸ στόμα.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ Χρυσόστομος.